

פרשת הגבעונים

יוסף ניצן וז"ל

בספר דברים (כ י-יח) נכתב כדלקמן:

י פי-תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום. יא והיה אם שלום תענגד ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך. יב ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה. יג ונתנה ה' א-להיך בנדך והפית את-כל-זכורה, לפי חרב. יד רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל-שללה תבז לך; ואכלת את שלל איביך אשר נתן ה' א-להיך לך. טו כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך מאד אשר לא מערי הגוים האלה הנה. טז רק מערי העמים האלה אשר ה' א-להיך נתן לך נחלה, לא תחיה כל נשמה. יז פי התרים תחרימם החתי והאמורי הכנעני והפריזי החוי והיבוסים באשר צנך ה' א-להיך. יח למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם אשר עשו ל-אלהיהם וקטאתם לה' א-להיכם.

רש"י: 'במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בעניין כן תעשה לכל הערים הרחוקות'. דברי רש"י מקורם בספרי (קצח). יש להניח שהספרי למד זאת מלשון הכתוב עצמו, שהרי נאמר 'כי תקרב אל עיר, ובד"כ 'כיי הוראתה רשות ולא חובה, כמו:

1. כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאוי (שמי כג ד).
 2. כי תפגע שור אויבך (שם, כג ה).
 3. כי יקרא קן צפור לפניך (דבי כב ו).
- אם באה המצווה לידך, אתה זקוק לעשותה, ואם לאו, אינך מחויב לחפש אחריה.

רמב"ן ד"ה 'לכל הערים הרחוקות' מציין, שדברי רש"י הם תוצאה של הבנה לא נכונה של דברי הספרי, וכך הוא אומר: "והכוונה לרבותינו בכתוב הזה אינה אלא לומר שהפרשה בסופה תיחלק בין שתי המלחמות, אבל קריאת השלום אפילו במלחמת מצווה היא שחייבים לקרוא לשלום אפילו לשבעה העממים, שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי ולא היה עובר על עשה ולא תעשה כי החרם תחרימם וילא תחיה כל נשמה. אבל ההפרש שביניהם כאשר לא תשלים ועשתה מלחמה, שצווה הכתוב ברחוקות להכות את כל זכורה ולהחיות להם הנשים והטף הזכרים, ובערי העמים האלה צווה להחרימם גם הנשים והטף".

מעניינת האבחנה שעולה מפירושו של רשב"ם (פסוק טז). לדעתו, יש להבחין בין ערים רחוקות (מלחמת רשות) לבין ערים קרובות (מלחמת מצווה). בערים רחוקות אנו מצווים לקרוא לשלום תחילה, אבל בערים קרובות אין ליזום קריאה לשלום. אולם אם העיר נוקטת יזמה ופונה לשלום, יש להיענות לפנייה זו; ואלה הם דבריו: 'אבל אם יבואו אליך מדעתם להיות עבדיך קודם שתלך אליהם כמו הגבעונים יכול אתה להחיותם'.

דברי רמב"ן שהובאו לעיל תואמים את פסק הרמב"ם: 'אין עושים מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראים לו שלום, אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצווה. שנאמר כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום' (הלכות מלכים ו א).

דברי רמב"ם ורמב"ן מעוגנים היטב במסורת חז"ל, וכך מובא בתלמוד

ירושלמי: 'אמר רבי שמואל ברבי נחמני: יהושע בן נון קיים הפרשה הזו. מה עשה יהושע? היה שולח פרוסדיטגמא [=איגרת] בכל מקום שהיה הולך לכבוש והיה כותב בה, מי שמבקש להשלים - יבוא וישלים, ומי שמבקש לילך לו - ילך לו, ומי שמבקש לעשות מלחמה - יעשה מלחמה. הגרגשי פנה, הגבעונים שהשלימו עשה להם יהושע שלום, שלושים ואחד מלכים שבאו להילחם - הפילם הקב"ה...! (שב"י ו א).

רמב"ם מציין (שם): 'אם כן מפני מה הערימו יושבי גבעון? לפי ששלח להם בכלל ולא קבלו ולא ידעו משפט ישראל ודימו ששוב אין פותחים להם לשלום.'

ורמב"ן מוסיף על אתר: 'ודע כי עניין אנשי גבעון היה מפני שלא היו יודעים משפטם של ישראל בקריאת השלום והקדימו קודם שתבוא להם פרוסדיטגמא של יהושע ולכן אמרו ונירא מאוד לנפשותינו, או שלא רצו מתחילה לשמוע לדברי יהושע ובסוף פחדו ועשו עצמם נוכרים, דכתיב 'יושבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי ויעשו גם המה בערמה?...!'

'לא תחיה כל נשמה' (פסוק טז) - פירושה של מצווה זו, לפי רמב"ם ורמב"ן, חלה על עמי כנען, אם יסרבו לקריאת השלום המותנית בהכרתת עבודה זרה ובקבלת שבע מצוות של בני נח. רמב"ן מטעים איסור זה (פסוק יח): 'כי אפילו היחיד הנשאר ביניכם לעבוד לך יזכיר לך עבודתם לאלהיהם, ואולי תתפתה אתה לעשות כן להי הנכבד ותחטא לפניו יתברך. וכך אומר הרד"ק בפירושו (יהו"ט ז): 'אם כן מה בין שאר אומות לשבעה עממים? יש ביניהם זה הדבר, כי שאר האומות אם היו עושין מלחמה ולא רצו להשלים, היו הורגים כל זכר בהם, והנשים והטף היו בוזזים להם ומחיים אותם לעבדים, אבל בשבע אומות אם לא רצו להשלים, היה מצווה שלא להחיות מהם כל נשמה... ולכל האומות קוראים להם שלום תחילה... ואפילו שבע אומות בכללי.'

על השגות רמב"ן כנגד פירוש רש"י כותב הרא"ם: 'ונראה לי, שאין מכל

אלה טענה כלל על דברי הרב (רש"י), כי מה שטען מההיא דאמר ר' שמואל בר נחמני (ירושלמי) שלושה כתבים שלח יהושע לארץ וגו'... יש לומר היינו קודם שעברו את הירדן... אבל משנכנסו לא היו יכולים להשלים, שאם היו יכולים להשלים לא היו צריכים הגבעונים להערים ולומר מארץ רחוקה באנו... ומה שטען ממש שיקרא לשלום לסיחון מלך האמורי... גם זו אינה טענה שהרי נצטוו ישראל עליהם להחרימם... אלא בעת קרבים אליהם למלחמה... אבל סיחון שלא היתה דעתם להלחם עימו עכשיו עד אשר יכבשו את הארץ אשר נשבע לאבותיהם וגם ביקשו מהם עתה אלא לתת להם דרך לעבור לבד אין בזה קפידא כלל. זו גם דעת הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם (מלכים ו ה). העולה מכאן, שלפירוש רש"י כי תקרב אל עירי משמעותה 'אם', ולחולקים עליו משמעותה 'כאשר', כמו כי תבואו אל הארץ.

הגבעונים נותרו בחיים בזכות השבועה שנשבעו להם נשיאי ישראל. האם יש תוקף לשבועה שהושגה בתרמית? רד"ק משיב לשאלה זו (יהו"ט ז): לפי שהטעו אותם וכתרו להם ברית בטעות והיה בדין להרגם אם לא היה בדבר חילול השם... כי רבים ישמעו בשבועה ולא ישמעו בטעות. כלומר, הברית הושגה בטעות, והתוצאה עלולה להיות חילול השם, כיוון שהשומע יאמר על בניי שהם נשבעו בה, ולא קיימו הבטחתם. מכאן מסר חינוכי גדול, עליך להיזהר במוצא שפתיך ולחשוב לא רק על התוכן האובייקטיבי, אלא להרהר כיצד יישמעו הדברים באוזני השומע, שהרי מוצא שפתיך תשמרי. רד"ק מוסיף הסבר יפה, מפני מה הוצרכו יושבי גבעון להערים? יהלא גם כן שלח [יהושע] ליריחו ולעי להשלים, והנה הכה אותם, אולי לא יקיים הבטחתו ליושבי הארץ הזאת ובמרמה הוא שולח להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם - לפיכך עשו גם המה בעורמה ואמרו כי מארץ רחוקה הם כדי שיכרתו להם ברית.

בפסוקים יח-כא אנו קוראים על ויכוח בין העדה לבין הנשיאים. העדה ביקשה להכות את הגבעונים בשעה שנתגלתה התרמית, ואילו

הנשיאים ביקשו לקיים את השבועה, ויהושע מצטרף לנשיאים. מי צדק? אין ספק, שיהושע והנשיאים צדקו, שהרי אין שום גינוי בכתוב עצמו ליהושע ולנשיאים. אמנם נראה כי יש בפי העדה טענה חזקה, שהרי לא שאלו את פי ה', אבל הלשון 'וילנו כל העדה על הנשיאים מלמדת, שאכן הכתוב מגנה את העדה. המילה 'וילנו' מצויה רק בפרשיות המרי שבתורה, כגון: 'וילנו על משה ואהרן' (במד' יד ב); 'עד מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה מלינים עלי' (שם יד כז). השורש 'לון' בא אפוא בהקשר לעדה רעה, והמקום היחיד במקרא שנעשה שימוש בשורש 'לון' לבד מפרשיות המרי שהזכרנו, הוא הכתוב שלנו ביהושע. נראה שהכתוב רצה לגנות את העדה המתלווננת.

שתי הוכחות נוספות לדברינו אלה:

א. המלחמה הבאה של יהושע היא נגד תוקפי הגבעונים, והיא מתקיימת בגלל הברית המחייבת להגן על הגבעונים. במלחמה זו הי' עם יהושע, ואף מתקיימים נסים גלויים כמו: 'והי' השליך עליהם אבנים גדלות מן השמים' (י יא); 'שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון' (י יב). נסים גלויים אלה הם גילוי דעת ברור, שהצדק עם יהושע, בהשאירו בחיים את הגבעונים.

ב. הכתוב מספר ששאל ביקש להכות את הגבעונים 'בקנאתו לבני ישראל ויהודה'. הצירוף 'לקנא ל-' משמש לקנאה חיובית, קנאה לטובה (שמ"ב כא ב). כוונתו של שאל הייתה להכות בגבעונים בשל התרמית שקרתה בעבר. אם כן שאל מייצג את ההשקפה שנדחתה בזמנו ע"י יהושע, והכתוב מגנה את שאל ומציין, כי בעטיו סבלו בני ישראל רעב שלוש שנים. העולה מכאן, הכרעתו של יהושע הייתה נכונה, והקב"ה מעניש את מי שמערער עליה.

ראינו אפוא, כי יהושע לא עבר על מצוות החרם בזיקה לשבעת העמים. אמנם מצאנו שלעתים יהושע נוהג בחומרה יתרה, כמו בעניין החרם של יריחו. התורה אינה אוסרת ליהנות מן השלל של עמי כנען; יתר על כן, התורה מבטיחה, שבבוא ישראל אל הארץ ימצאו יערים גדלות וטבת אשר לא בנית. ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת, וברת חצובים אשר לא חצבת, כרמים וזיתים אשר לא נטעת, ואכלת ושבעת' (דב' ו י-יא).

לפיכך על פי מצוות התורה מותר היה לקחת משלל יריחו ואת כל אשר בה. חז"ל ביטאו זאת כך: 'אמר ר' יהושע דרומיא: שלושה דברים גזרו בי"ד של מטה והסכים בי"ד של מעלה עמהם, ואלו הם חרמה של יריחו וכו'. חרמה של יריחו דכתיב חטא ישראל [בתנחומא יש תוספת: יוגם עברו את בריתי, הרי שהקב"ה הסכים עמו], והלא יהושע גזר? אלא מלמד, שהסכימו בי"ד של מעלה עמהם' (ירושלמי, ברכות ט ה). יהושע הוא נביא ה', ובכוחו לגזור חרם, ועל כך מציינת התורה בפרשת נביא אמת: 'אליו תשמעון' (דבי יח טו).

מעניין לציין, שבפרשת העי (ח ב) ה' מצווה את יהושע: 'ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה, רק שללה ובהמתה תבוזו לכם'; ומובא במדרש, שהקב"ה רצה בדבריו לומר, שיהושע לא יחרים את שלל העי, בשונה ממה שעשה לשלל יריחו.

היבטים איסטרטגיים בברית עם הגבעונים

ראינו שיהושע חורג, לכאורה, מן המצווה הברורה 'לא תחיה כל נשמה'. ראוי לציין, כי לחריגה זו חשיבות איסטרטגית גדולה, בכך ששערי הארץ נפתחו בפני בני ישראל, והורחבה אחיזתם על גב ההר. הקריאה לשלום, ואפילו לעמי כנען, באה מתוך הכמיהה הראשונית לשלום. בברית עם הגבעונים ניצל יהושע הזדמנות שנקרתה בדרכו כדי לממש בדרכי שלום את מטרותיו האיסטרטגיות, וכידוע, הגבעונים פנו אל יהושע אחרי כיבוש יריחו והעי. הניצחונות של ישראל הותירו את רישומם הבולט על יושבי הארץ, ומלכי כנען החליטו להתאחד ולהילחם נגד ישראל: 'ויתקבצו יחדיו להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד' (יהו' ט ב). אולם הגבעונים החליטו ללכת בדרך אחרת: 'וישבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי. ויעשו גם המה בערמה... וילכו אל יהושע אל המחנה הגלגל ויאמרו אליו... כרתו לנו ברית' (שם ג-ו), וברית זו שיבשה את תכניותיהם של מלכי כנען. באמצעות הברית עמם השתלט יהושע ללא

קרבות על אזור איסטרטגי שאין ערוך לחשיבותו. ערי הגבעונים שוכנות מערבית לעי, ועל ידי כך הרחיב יהושע את הקו שכבר השתלט עליו קודם לכן, ועתה מצוי בידו קו מעובה שכיוונו ממזרח למערב שהוא גלגל-יריחו, העי-ערי הגבעונים. קו מעובה זה יוצר חיץ נכבד בין מלכי כנען שבדרום לבין אלה שבצפון, וממילא נשתבשו תכניות האיחוד של מלכי כנען. מעתה תעמודנה נגד יהושע רק בריתות נפרדות, ברית של מלכי כנען בדרום וברית של מלכי כנען שבצפון, ולפיכך מלאכתו של יהושע תהיה קלה יותר. יש לזכור, שחיץ זה מתבסס גם על שטח גדול מהרי אפרים שהיה מיוער ובלתי מיושב ע"י כנענים, שטח שיהושע השתלט עליו ללא קרב. ניתן ללמוד זאת מהעובדה, שסמוך לכיבוש העי מקים יהושע מזבח בהר-עיבל (ה ח).

אפשר להצביע על חשיבות נוספת: ליהושע ולצבאו יש מעתה בסיס נרחב וחשוב על ההר. הבסיס שהיה יכול להקים בעי אחר כיבושה לא היה רחב דיו, וגם לא היה יכול לספק לו ולצבאו שירותים נחוצים. עם ההשתלטות על ערי הגבעונים והפיכת יושביהם לעבדי ישראל, יש ליהושע בסיס חשוב שמספק לו שירותים לוגיסטיים חיוניים. יהושע, המצביא המעולה, הבין איזו תפנית איסטרטגית צפויה במאזן הכוחות המתמודדים על הארץ, ואיזה יתרון צפוי לו בסיפוח שטחיהם של הגבעונים, בפרט אם יושבי עריהם יישארו בחיים וישרתו את בני ישראל.